

או לא?

אמר ליה רבי חנינא: האם לא הלכת לעיר צור [עיר מעורבת – ישראלים וגוים דרו בה] מימך, והאם לא ראית ישראל ועובד כוכבים ששפתו שתי קדירות על גבי כירה אחת, סמוכין זו לזו, בשר נבילה עם בשר שחוטה, ולא חשו, לא חששו להם חכמים, כמו שיבואר. כך הוא בעטלוזא של עזה, אף שקרובה היא מאוד לבני העיר שיש להם יום איד, לא חששו חכמים, ומותר לשאת ולתת עמהם. ורבי חנינא לא אמר "מותר", אלא רק המשיל "משל" מהעיר צידון ללמוד מכך לעטלוזא של עזה.

ומבארת הגמרא: מאי "לא חשו להם חכמים"?

מה הוא המשל, ומה הוא הנמשל, ולא יזהו חשש היו צריכים חכמים לחשוש בשתי קדירות ולא חששו, ומה זה בא ללמדנו.

ונחלקו בכך אמוראים –

אמר אביי: משום בשר נבילה. דהיינו, לא אמרינן, לא חששו חכמים דילמא מהדר ישראל אפיה לאחוריה, שמא ישראל יפנה מבטו לאחורה, ולא ישים לבו לקדירתו,

ובינתיים שדי, יזרוק העיבוד כוכבים בשר נבילה בקדירה של הישראל השפוחה על האש ליד קדירתו של הגוי. דכוותה הכי נמי, ובדומה לזה גם בעטלוזא של עזה, לא חשו להם חכמים משום דמי עבודת כוכבים.

דהיינו, אביי סובר שרבי חנינא בא להקל, ולומר, שאפילו במקום שיש אפשרות שיעבור על איסור דאורייתא של "דמי [מעות] עבודת כוכבים" [עיין בהערה⁽¹⁾], שהוא דבר האסור מן התורה, בכל זאת לא חששו לכך.

האיסור של דמי עבודת כוכבים הוא משום [דברים יג] "ולא ידבק בידך מאומה מן החרם", ועל אף שיתכן כי בשוק של הבהמות נמצאים "דמי עבודה זרה" של בני עזה, לפי שהיום הוא יום אידם, וכשהישראל מוכר בהמה בשוק לנכרי יתכן והוא מקבל תמורתם דמים אסורים, בכל זאת לא חששו להם חכמים.

והטעם לכך הוא, מפני שאין בשוק דמים הידועים בודאי כדמי עבודת כוכבים, אלא רק ספק יש בדבר, ולכן לא מחזיקין בסתם דמים לומר שמא הם דמים של איסור, אלא מקילים לומר שמן הסתם הם אינם דמים אסורים. וזה דומה לכך שלא חששו חכמים

1. פירוש "דמי עבודת כוכבים"

בדברי הראשונים מצינו כמה פירושים, וגם בדעת רש"י, פירשו הראשונים פירושים שונים, ויתכן שהיו לפניהם כמה גירסאות ברש"י. ונבארם בקיצור.

א. דמים שהגוי שילם תמורת הבהמה שקנה לצורך עבודת אלילים, והם עתה ביד ישראל. ועל פירוש זה הקשו, משום שבסוגיא בדף

סד א אמר רב נחמן שדמים אלו מותרים בהנאה, ואין עליהם האיסור של "והיית חרם כמוהו" [או כדברי רש"י, מצד "ולא ידבק בידך מאומה מן החרם"]. והטעם, כתבו שם התוס', כי לאו זה, רק על ישראל נאמר, שלא ימכור אלילים לישראל, ולא לבני נח.

ואם כן קשה, על דברי אביי הסובר, שרק מטעם ספק אין חוששין, ואילו היה ודאי היה

רבא אמר: מאי פירוש דברי רבי חנינא "לא חשו להם חכמים" — לא חשו משום בישולי עובדי כוכבים.

דכוותה בדומה לזה, הכי נמי בעטלוזא של עזה, לא חשו להם חכמים משום שמא הגוי הקונה שייך לבני העיר, והיום הוא יום אידם.

ומשמע מדברי רבא, שרבי חנינא התיר למכור בהמה מחוץ לעיר אף ביום אידם ממש.

והיינו, רבא חולק על אביי, וסובר שלא הקילו חכמים כל כך, אלא זה שלא חששו שמא יכניס נבילה לקדירת ישראל, אינו מחמת שלא חששו חכמים להחזיק איסור בספק איסור דאורייתא, כי אם מפני שאין

בצידון בשתי קדירות, שגם בהן, לכאורה יש לחשוש שמא יכניס הגוי בשר נבילה לתוך קדירתו של ישראל, (2) ויאסר בשר הישראל באיסור דאורייתא. אך לא חששו חכמים להחזיק איסור מן הספק, עד שיוודע לך שיש כאן איסור.

וזה היא ההשוואה בין צידון ועטלוזא של עזה.

ולדברי אביי, כיון שאין חוששין אפילו לחשש איסור דאורייתא, כל שכן שאין חוששין לחשש איסור דרבנן, שמא הגוי הקונה בהמות חוץ לעיר עזה, שייך לבני תוך העיר, והיום הוא יום אידו, ונמצא שהישראל המוכר לו בהמה, עובר על איסור דרבנן, שאסרו לשאת ולתת עמהם.

לעבודה זרה, מנין מצא רבינו תם מקור לכך לומר שבהצטרפותם יחד הם יאסרו, והרי אין בחסרון אחד מהן טעם לאסור.

וכתב בספר עבודה זרה וכן משמע בתוס' רבינו אלחנן, שרבינו תם סובר, שהטעם שדמי עבודה זרה מותרים, הוא משום שהיות והגוי מכר לאיליו, ובדמיו הוא רוצה להשתמש לצרכיו, אם כן "מבטל" הוא את הדמים מהיותם עבודה זרה, כדין שגוי יכול לבטל עבודה זרה — ודין "ביטול" מתפשט גם על דמי עבודה זרה, שהוא חלק מהאלילים ומתהרה ממנו — כל זה הוא דוקא אם מכר את האלילים ורוצה להשתמש בדמיהם לצרכיו, אבל אם הוא מייעד את הדמים לאלילים או לתקרובת אלילים, אינו מבטלן, ולכן סובר רבינו תם שהם אסורים. וכן כתב בקהלות יעקב [סימן ו'].

2. כתבו הראשונים — עיין ברשב"א ריטב"א ור"ן — אין הגוי חשוד לעשות כן במזיד

אסור. ועוד יותר קשה על רבא שחושש אפילו לספק.

ומתרצים הראשונים, שרש"י סובר [וכן הוא דעת הרי"ף] שאביי ורבא חולקים על רב נחמן, וסוברים שדמים אלו אסורים.

ב. דמים שהקריבם הגוי — את הדמים עצמם — לאלילים. וכתב הרי"ן שזו כוונת רש"י. ועיין בתוס' מה שהקשו על פירוש זה.

ג. דמים שקבלם הגוי במכירת אלילים, והקצה אותם לקניית אלילים אחרים או לתקרובת עבודה זרה. ובאופן זה חמור יותר. וזה שיטת רבינו תם.

שיטת רבינו תם צריכה ביאור.

הטורי זהב [יורה דעה סוף סימן קלב] הקשה, ומה בכך שהגוי הזמין את הדמים לעבודה זרה, הרי פסקינן, ד"הזמנה לאו מילתא היא" — אף בעבודה זרה?

ואם משום שיש כאן שני חסרונות, שהדמים באים ממכירת עבודה זרה, ועוד, שהם מיועדים

הגוי חשוד לעשות כן, לפי שהוא מפחד מהישראל, שאם יודע לו יתבענו לדין.

וסובר רבא, שאם אכן יהיה ספק איסור דאורייתא, חוששים לו. ולכן, לדבריו, סתם מעות הנמצאים בשוק, אסורים. ומותר לקחת מאנשי השוק, מבני חוצה לעיר, אך ורק כשנתנו דמים מתוך תיבה שלהם, שאין עליהם חשש שהם "דמי עבודת כוכבים".

אלא, שרבי חנינא בא להתיר למכור בהמה לסוחרי בהמות מחוץ לעיר אף שיש לחשוש שמא הגוי יהיה שייך לבני העיר, ועתה הוא "יום אידו", וכשהישראל מוכר לו בהמה הוא עובר על איסור דרבנן, שאסרו לשאת ולתת עמהם.

וטעם ההיתר הוא, מפני שהוא ספק איסור דרבנן, ולא חששו חכמים לכך, כשם שלא חששו שמא יסמוך הישראל על הגוי, והגוי יחתה בגחלים שתחת הקדירות, ויעבור הישראל על איסור "בישולי נכרים", שהוא איסור דרבנן.

רבה בר עולא חולק על כך, וסובר שאסור. ואכן יש לחשוש לכך שמא הגוי שייך לבני תוך העיר.

וממה שאין חוששין בצידון מאיסור בישולי

עבודת כוכבים — אין להביא ראייה שבכל איסור דרבנן אין חוששים. והטעם, כי אף אם הגוי יחתה בגחלים, עדיין יתכן שלא תיאסר התבשיל משום בישול עבודת כוכבים, אם גם הישראל יחתה בגחלים [כמבואר במקומן], והישראל אכן יעשה כן⁽³⁾ —

אבל בעטלוזא של עזה לא התיר רבי חנינא, ואכן חושש לאיסור משא ומתן עם בני חוצה לה שמא שייכים לבני העיר, הואיל והיא סמוכה לה [ומה שהתירה המשנה, מדובר כשאינה סמוכה כל כך כמרחק עטלוזא של עזה להעיר עזה] —

אלא שרבי חנינא התיר רק בימים של "לפני אידיהן", שאיסורו הוא איסור קל ביחס ליום אידם ממש, כשם שאין צריך לחשוש שמא עבר תבשיל הגוי על פי הקדירה ונטף ממנו לתוך קדירת הישראל. והטעם שלא חששו חכמים, מפני שאינו מצוי, ועוד, שאף אם יקרה כן, יתבטלו הטיפות בששים בקדירת ישראל.

ורבי חנינא אכן אסר בעטלוזא של עזה, והתיר רק אם היה מרוחק יותר ממנה, ומתרחק החשש — ואז התיר.

רבה בר עולא אמר: כשם שלא חשו להם

להכשיל את הישראל באיסור. ומביאים ראיות לכך — אלא, שמא יעשה כן בטעות בחושבו שהיא קדירתו. ורבא חולק, משום שסובר שלא מסתבר שהגוי יטעה בין קדירתו לבין קדירת ישראל, אבל בעטלוזא של עזה שייך לומר שמתעסקים בני חוצה עם בני תוכה.

3. וכתבו הריטב"א והר"ן בשם רש"י [וכנראה

שהיה להם נוסחא אחרת ברש"י] שרבא יענה על כך, שהיה מקום לחשוש שמא יסלק הגוי קדירת ישראל מן הכירה להניחה בקרקע קודם גמר הבישול כדי לתקנה, או כדי שלא ישרף התבשיל, ואחר כך יחזירנה למקומה, שבאופן זה אסור התבשיל משום בישולי עכו"ם [כמו שמבואר לקמן לה ב לז ב].

הכמים לבני צידון משום צינורא שמא נטף מקדירת הגוי לקדירת ישראל —

דכוותיה בהשוואה זו, הכי נמי, לא חשו להם הכמים משום "לפני אידיהם". אבל ביום אידיהם — אסור למכור בהמה לגוי בעטלוזא של עזה.

ולפי ביאור רבה בר עולא, חולק "איכא דאמרי" זה על "איכא דאמרי" הקודם, ואוסר בעטלוזא של עזה ביום אידיהם.

שנינו במשנתנו: מהו לילך לשם? בזמן שהדרך מיוחדת לאותו מקום — אסור, ואם היה יכול להלך בה למקום אחר — מותר. (4)

משנתנו נשנית "סתם" בלי מחלוקת, ואילו בכרייתא נחלקו חכמים בדבר. וכך שנינו:

תנו רבנן: עיר שיש בה עבודת כוכבים, והיום הוא יום אידם, אסור ליכנס לתוכה, ולא יעבור מתוכה לעיר אחרת. דברי רבי מאיר.

וחכמים אומרים: כל זמן שהדרך מיוחדת לאותו מקום — אסור. אין הדרך מיוחדת לאותו מקום, אלא יש בה מעבר למקום אחר — מותר.

והברייתא ממשיכה בדברים שאסורים משום חשד עבודה זרה.

אם ישב לו קוץ ברגלו, בעוברו בפני עבודת כוכבים — לא ישחה יתכופף ויטלנה, את הקוץ, מפני שנראה כמשתחוה לעבודת כוכבים.

ואם אינו נראה — מותר, יבואר לקמן.

וכן אם נתפזרו מעותיו בפני עבודת כוכבים — לא ישחה ויטלם, מפני שנראה כמשתחוה לעבודת כוכבים. ואם אינו נראה — מותר.

וכן מעיין המושך מים לפני עבודת כוכבים — לא ישחה וישתה, מפני שנראה כמשתחוה לעבודת כוכבים. ואם אינו נראה — מותר.

פרצופות, פסלים של פרצוף אדם, ובתוכם יש חלל, וזורמים דרכו המים מפיהם של הפסלים [דהיינו, מזרקות מים העשויות בצורת פני אדם] המקלחין מים לברכין [גירסת רש"י: בכרכים, בעיירות גדולות עשו כן להתנהג בחשיבות] — לא יניח פיו על פיהם וישתה, מפני שנראה כמנשק לעבודת כוכבים.

כיוצא בו, לא יניח פיו על סילון, צינור מים המחובר לקרקע, וישתה מזרם המים ישירות, לפני שיכנסו המים לכלי ויוכל לראות אם הם נקיים, מפני הסכנה, שמא יבלע עלוקה.

ועתה הגמרא מבארת את הברייתא:

מאי פירוש ואם "אינו נראה" מותר?

אילימא, אם נאמר דלא מתחזי, שעושה כן בשעה שאין אדם רואהו, קשה, איך התירו?!

והא אמר רב יהודה אמר רב: כל מקום שאסרו חכמים דבר המותר, ואסרוהו משום מראית העין, שלא ייחשד בעיני רואהו

התנא להשמיענו שאסור.

ואי תנא מעות, אם היה התנא משמיענו רק את הדין של מעות, היינו אומרים שרק בכך אסור, משום **דממונא**, שיש לו רק הפסד ממון כשאינו אוספם. **אבל קוין, דצערא**, שיש לו צער הגוף, **אימא לא** נאסור לו, לכן משמיענו התנא בברייתא שבכל זאת אסור.

ואי תנא הני תרתי, רק קוין ומעות, היינו אומרים שרק בהם אסור, **משום דליכא סכנה**, אם לא יטול את הקוין ולא יאסוף את המעות, אינו מסתכן.

אבל מעיין, דאיכא סכנה, שהוא מסתכן, **דאי לא שתי**, אם הוא לא ישתה, **מיית**, הוא עלול למות בצמא⁽⁵⁾ — **אימא לא** נאסור לו לשתות. ומשמיענו התנא בברייתא, שאף על פי כן אסור לו לשתות מן המעיין.

צריכא! לכן הוצרכה הברייתא להשמיענו את כל המקרים האלה⁽⁶⁾.

שעובר על איסור — **אפילו בחדרי הדריים**, שאין אדם רואהו, **אסור** לעשותו. ואי אפשר לפרש כך את הברייתא.

אלא אימא: אם אינו נראה כמשתחה לעבודת כוכבים, שמפנה עצמו מלפני האלילים, לאחוריו או לצידו, **מותר**.

והגמרא מוסיפה לבאר את הברייתא: **וצריכא**, הוצרכה הברייתא לומר כמה אופני חשד. **דאי תנא קוין**, אם היה התנא משמיענו רק את הדין של קוין, היינו אומרים שרק באופן זה אסור, **משום** שאינו צריך להוציאו דוקא בפני עבודת כוכבים, **דאפשר לו למיזל קמיה**, להמשיך בדרכו הלאה, עד שיתרחק מכנגד האלילים, **ומשקליה**, ולהוציא שם את הקוין. ולכן אסור להוציאו כאן, מפני שנראה כמתעכב לצורך השתחוויה.

אבל מעות שנתפזרו לו כנגד האלילים, **דלא אפשר** להתרחק, אלא צריך לאוספם כאן, ונראה אוסף מעותיו, ולא כמשתחויה, **אימא לא** נאסור לו לשתות ולאספם, לכן צריך

יעבוד בעבודה זרה נאמר אף באיסור זה של "נראה כעובד עבודה זרה". [ועיין בביאור הגר"א [יורה דעה סימן ק"נ] המביא ראיה לשיטת הרשב"א].

אבל בחידושי הר"ן כתב, שאין כוונת הגמרא שודאי הולך למות, כי על איסור מראית עין לא נאמר דין ייהרג ואל יעבור, אלא ש"אפשר" לו לבוא לידי סכנה, שאם לא ישתה עכשיו, שמא ימות מצמאון קודם שימצא מים. ועיין בטור ושולחן ערוך יורה דעה סימן קמ"ט.

6. והקשה הריטב"א, אם כן יכלה הברייתא להשמיענו רק דין מעין, והיינו אומרים, שאם

והריטב"א מוכיח כדעת רש"י מהגמרא לקמן שאסור ליכנס אפילו במקום פיקוח נפש, והוא בכלל אבזרייהו דעבודה זרה. ועיין בהערה 5.

אבל הרא"ה בפירושו והראב"ד בהשגותיו [פרק ט' מהלכות עבודה זרה הלכה ט'] סוברים שהחשד הוא שנכנס לתוכה לשם משא ומתן. וכן כתבו עוד ראשונים.

פירוש נוסף מביא הריטב"א, שאף שאין חשד — אסור, לפי שהוא מוסיף לכבוד האלילים שמתאספים שם ברוב עם.

5. נחלקו רבותינו הראשונים. הרשב"א בחידושו סובר שהגמרא כפשוטה, שהנהו בסכנת מות. ולמד מכך, שהדין של ייהרג ואל